

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی

گرایش کلام اسلامی

عنوان:

**کثرت گرایی در نجات از دیدگاه علامه
طباطبایی (ره) ، امام خمینی (ره) و استاد شهید
مطهری (ره)**

استاد راهنما:

آقای دکتر عسکر دیرباز

استاد مشاور:

خانم دکتر مهدیه مستقیمی

نگارنده:

عذرا پورسالاری

زمستان ۱۳۹۲

تقدیر به :

روح بلند و ملکوتی علامه طباطبایی(ره) ، حضرت امام خمینی(ره) و استاد شهید مطهری(ره) که رهنمودهایشان همیشه روشنگر مسیر سعادت انسان است .

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود . در اینجا بر خود لازم می دانم از تمامی اساتید بزرگوار ، به ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضائل اخلاقی یاری نموده اند تقدیر و تشکر نمایم.

از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر دیرباز که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق ، پژوهش و نگارش این پایان نامه تقبل نموده اند نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم .
از سر کار خانم دکتر مستقیمی به عنوان مشاور که با راهنمایی خود مرا مورد لطف قرار داده اند کمال تشکر را دارم.

از همسر گرامی و مادر عزیزم نیز که در طول فعالیت های مربوط به پایان نامه زحماتی را متقبل شده اند بسیار متشکرم.

چکیده

به نظر می‌رسد در گذشته ادیان، پیروان دین خود را اهل نجات و رستگاری و پیروان سایر ادیان را محکوم به گمراهی و عذاب می‌دانستند؛ اگر چه امروزه هم در گوشه و کنار جهان می‌بینیم افرادی که با انتساب خود به دین‌های الهی، تنها مسیر نجات را از باریکه دین خود می‌دانند و اقیانوس عظیم سایر انسان‌ها را یکسره محکوم به تباهی و محروم از بهشت تصور می‌کنند. اما در دهه‌های پیش، بیش از گذشته این بحث (انحصار گرایی در نجات) جای خود را به کثرت گرایی در نجات داده است. اگر چه جان هیک و فیلسوفان دین مسیحیت، این نوع از تفکر را به صورت منسجم مطرح کرده‌اند اما نظر فلاسفه اسلامی با دیدگاه تفصیلی ایشان درباره نجات اکثریت مردم متفاوت است. حضرت امام خمینی (ره)، علامه طباطبایی و استاد شهید مطهری، با تکیه بر آیات قرآن معتقدند: این گونه نیست که پیروان سایر ادیان یکسره اهل نجات و رستگاری باشند بلکه تنها زمانی اهل نجات محسوب می‌شوند که اگر با تلاش به دینی که به نظرشان حق است رسیدند؛ با آن و اصولش عناد نورزند و آن را بپذیرند و به آن عمل نمایند؛ در غیر این صورت مصداق جاهل مقصر و اهل عذاب و شقاوت خواهند بود. این مسأله غیر از این که صفت هدایت‌گری خداوند را تحقق می‌بخشد تأثیر زیادی بر فرد و جامعه خواهد گذاشت. انسان‌ها وقتی دیگران را نیز مانند خود نجات یافته تصور کنند تمام امتیازات انسانی را از آن خود نمی‌دانند و در نتیجه جامعه ثبات و آرامش بیشتری خواهد یافت. این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای نگاشته شده است و سعی شده است دیدگاه سه شخصیت مورد پژوهش (که تأثیر زیادی بر افکار جامعه متخصص دارند) درباره نجات اکثریت مردم نمایان شود.

واژگان کلیدی: کثرت گرایی، نجات در ادیان، استضعاف فکری، جاهل قاصر، جاهل مقصر.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول : کلیات
۱-۱-۱	مقدمه ۲
۱-۱-۱	بیان مسئله ۴
۱-۱-۲	سؤال ها ۴
۱-۱-۳	فرضیه ها ۵
۱-۱-۴	سابقه و پیشینه تحقیق ۵
۱-۱-۵	روش تحقیق ۶
۱-۱-۶	ضرورت و اهداف ۶
۲-۱	مفاهیم ۷
۲-۱-۱	کثرت گرایی ۷
۲-۱-۱-۱	مفهوم پلورالیسم (کثرت گرایی) ۷
۲-۱-۲	انواع کثرت گرایی ۸
۲-۱-۲-۱	کثرت گرایی اجتماعی ۸
۲-۱-۲-۲	کثرت گرایی سیاسی ۹
۲-۱-۲-۳	کثرت گرایی فرهنگی ۹
۲-۱-۲-۴	کثرت گرایی اخلاقی ۱۰
۲-۱-۲-۵	کثرت گرایی معرفتی ۱۰
۲-۱-۲-۶	کثرت گرایی دینی ۱۱

- ۱-۲-۳-۱. تاریخچه کثرت گرایی دینی..... ۱۲
- ۱-۲-۴-۱. عوامل پیدایش کثرت گرایی دینی ۱۴
- ۱-۲-۴-۱-۱. عوامل روانشناختی(عواطف و احساسات)..... ۱۴
- ۱-۲-۴-۲-۱. عوامل جامعه شناختی..... ۱۵
- ۱-۲-۴-۳-۱. عوامل دینی..... ۱۶
- ۱-۲-۴-۴-۱. عوامل سیاسی..... ۱۷
- ۱-۲-۵-۱-۱. بررسی موضع گیری های ارائه شده در مواجهه با تعدد ادیان..... ۱۹
- ۱-۲-۵-۱-۲-۱. وحدت گرایی و نقد آن..... ۱۹
- ۱-۲-۵-۲-۱. انحصار گرایی و نقد آن..... ۲۰
- ۱-۲-۵-۳-۱. شمول گرایی و نقد آن..... ۲۲
- ۱-۲-۵-۳-۱-۱. صورت های شمول گرایی..... ۲۲
- ۱-۲-۵-۴-۱. کثرت گرایی..... ۲۵
- ۱-۲-۵-۴-۱-۱. تبیین جان هیک از کثرت گرایی دینی..... ۲۵
- ۱-۲-۵-۴-۲-۱. ادله و مبانی کثرت گرایی دینی و نقد آن ها ۲۷
- ۱-۲-۵-۴-۳-۱. پیامدهای کثرت گرایی دینی..... ۳۲
- ۱-۲-۶-۱-۱. انواع کثرت گرایی دینی..... ۳۳
- ۱-۲-۶-۱-۲-۱. کثرت گرایی دینی هنجاری..... ۳۳
- ۱-۲-۶-۲-۱. کثرت گرایی دینی معرفت شناختی..... ۳۴
- ۱-۲-۶-۳-۱. کثرت گرایی دینی حقیقت شناختی..... ۳۴
- ۱-۲-۶-۴-۱. کثرت گرایی دینی وظیفه شناختی..... ۳۵
- ۱-۲-۶-۵-۱. کثرت گرایی دینی نجات شناختی..... ۳۷

ب

- ۳-۱. نجات..... ۳۸
- ۳-۱-۱. مفهوم نجات..... ۳۹
- ۳-۱-۳-۱. رستگاری..... ۳۹
- ۳-۱-۲. سعادت..... ۳۹
- ۳-۱-۳-۱. فلاح..... ۴۰
- ۳-۱-۴-۱. فوز..... ۴۰
- ۳-۲. معنای اصطلاحی نجات..... ۴۱
- ۳-۳-۱. انسان شناسی..... ۴۲
- ۳-۳-۱-۱. غایت آفرینش انسان..... ۴۶
- ۴-۱. ایمان..... ۴۶

فصل دوم: کثرت گرایی در دیدگاه علامه طباطبایی (ره)

- ۲-۱. بررسی تفسیری مستضعفین..... ۴۹
- ۲-۱-۱. مستضعف نماها در آیه ۹۷ سوره نساء..... ۴۹
- ۲-۱-۱-۱. ویژگی مستضعف نماها..... ۴۹
- ۲-۱-۱-۲. دیدگاه مفسرین درباره ظلم به نفسی..... ۵۰
- ۲-۱-۳-۱. منظور دو استفهام موجود در آیه ۹۷ نساء..... ۵۱
- ۲-۱-۲. مستضعفین واقعی در آیه ۹۸ سوره نساء..... ۵۳
- ۲-۱-۲-۱. معنای مستضعف..... ۵۳
- ۲-۲-۱-۲. اقسام مستضعفین..... ۵۴
- ۲-۱-۳. مستضعفین و رحمت الهی در آیه ۹۹ سوره نساء..... ۵۷
- ۲-۳-۱-۲. مستضعفین و نیاز به عفو الهی..... ۵۷

- ۵۷..... ۲-۳-۱-۲. مستضعفین میان خوف و رجا
- ۵۹..... ۴-۱-۲. بحث روایی آیات (شأن نزول)
- ۶۰..... ۵-۱-۲. مستضعفین از دیدگاه روایات
- ۶۶..... ۲-۲. مستضعفین و رحمت و غضب الهی
- ۶۷..... ۱-۲-۲. ۱. معنای ارجاء
- ۶۸..... ۲-۲-۲. رابطه «مرجون لامرالله» و مستضعفین
- ۶۹..... ۳-۲-۲. رابطه «مرجون لامرالله» و «آخرن اعترفوا بذنوبهم»
- ۷۰..... ۴-۲-۲. عاقبت «مرجون لامرالله»
- ۷۱..... ۵-۲-۲. بخشش بدون توبه
- ۷۱..... ۱-۵-۲-۲. جواز گذشت خداوند از گنهکاران
- ۷۱..... ۲-۵-۲-۲. عدم وجوب قبول توبه ی توبه کننده
- ۷۲..... ۶-۲-۲. بحث روایی
- ۷۳..... ۳-۲. جزای کامل اعمال و فوز؛ از دریچه آیه ۱۸۵ سوره آل عمران
- ۷۳..... ۱-۳-۲. برزخ و نتیجه بخشی از اعمال
- ۷۴..... ۲-۳-۲. قیامت و نتیجه کامل اعمال
- ۷۴..... ۱-۲-۳-۲. دنیا دار عمل
- ۷۵..... ۳-۳-۲. فوز در چیست؟
- ۷۶..... ۴-۳-۲. خلود در عذاب
- ۷۶..... ۱-۴-۳-۲. معنای خلود
- ۷۶..... ۲-۴-۳-۲. آیا خلود در دوزخ فرضی عقلانی است؟
- ۷۹..... ۳-۴-۳-۲. مخلصین در دوزخ

ت

- ۸۱..... ۲-۳-۴. مخلصین در عذاب؛ اکثریت؟ یا اقلیت؟
- ۸۲..... ۲-۳-۵. بحث روایی (شأن نزول).....
- ۸۳..... نتیجه گیری.....
- فصل سوم: دیدگاه حضرت امام خمینی (ره) درباره کثرت گرای در نجات**
- ۸۵..... ۳-۱. حقانیت ادیان از دیدگاه حضرت امام خمینی (ره).....
- ۸۶..... ۳-۲. کثرت گرای دینی هنجاری از دیدگاه حضرت امام (ره).....
- ۸۸..... ۳-۳. کثرت گرای دینی نجات از دیدگاه حضرت امام (ره).....
- ۸۸..... ۳-۳-۱. اقسام انسان ها در سعادت و شقاوت.....
- ۸۸..... ۳-۳-۱-۱. دسته اول: انسان های ابتدایی.....
- ۹۰..... ۳-۳-۲-۱. دسته دوم: انسان های بله.....
- ۹۳..... ۳-۳-۳-۱. دسته سوم: انسان های عاقل و آگاه.....
- ۹۴..... ۳-۳-۲. نجات یافتگان.....
- ۹۴..... ۳-۳-۱-۲. مراتب سعادت.....
- ۹۴..... ۳-۳-۱-۱. سعادت عقلی.....
- ۹۵..... ۳-۳-۲-۱. سعادت حیوانی.....
- ۹۷..... ۳-۳-۲. اقسام عبادت کنندگان.....
- ۹۸..... ۳-۳-۳. معذبین یا مخلصین در آتش.....
- ۹۸..... ۳-۳-۱. مراتب شقاوت.....
- ۹۸..... ۳-۳-۱-۱. شقاوت عقلی و شقاوت حیوانی.....
- ۱۰۰..... ۳-۳-۲. عوامل شقاوت.....
- ۱۰۰..... ۳-۳-۳. تقسیم کفار به قاصر و مقصر.....

- ۱۰۳..... دلایل نجات اکثریت..... ۴-۳-۳
- ۱۰۳..... دلیل نقلی..... ۱-۴-۳-۳
- ۱۰۴..... دلایل عقلی..... ۲-۴-۳-۳
- ۱۰۴..... عارضی بودن کفر..... ۱-۲-۴-۳-۳
- ۱۰۵..... قبح عقاب بلا بیان..... ۲-۲-۴-۳-۳
- ۱۰۶..... خلاف عدل..... ۳-۲-۴-۳-۳
- ۱۰۶..... ظلم بودن عذاب کافر جاهل..... ۴-۲-۴-۳-۳
- ۱۰۶..... نتیجه گیری.....

فصل چهارم: کثرت گرایي در نجات از دیدگاه استاد شهید مطهری

- ۱۰۹..... کثرت گرایي دینی حقیقت شناختی از دیدگاه شهید مطهری.....
- ۱۱۱..... کثرت گرایي دینی هنجاری از دیدگاه شهید مطهری.....
- ۱۱۴..... کثرت گرایي دینی نجات از دیدگاه شهید مطهری.....
- ۱۱۵..... دیدگاه ها درباره نجات..... ۱-۳-۴
- ۱۱۵..... دیدگاه روشنفکران..... ۱-۱-۳-۴
- ۱۱۵..... دلیل عقلی..... ۱-۱-۳-۴
- ۱۱۶..... ادله نقلی..... ۲-۱-۳-۴
- ۱۱۷..... دیدگاه مقدسان سخت گیر..... ۲-۱-۳-۴
- ۱۱۷..... دلیل عقلی..... ۱-۲-۳-۴
- ۱۱۸..... دلیل نقلی..... ۲-۲-۳-۴
- ۱۱۹..... دیدگاه استاد مطهری درباره نجات اکثریت..... ۳-۱-۳-۴
- ۱۲۰..... ادله عقلی استاد..... ۱-۳-۳-۴

- ۱۲۱..... ادله نقلی استاد..... ۲-۳-۱-۳-۴
- ۱۲۴..... دیدگاه فلاسفه اسلامی درباره نجات..... ۴-۱-۳-۴
- ۱۲۶..... عوامل نجات در اسلام..... ۲-۳-۴
- ۱۲۶..... هدایت الهی..... ۱-۲-۳-۴
- ۱۲۸..... ایمان..... ۲-۲-۳-۴
- ۱۲۹..... دیدگاه فلاسفه درباره ایمان..... ۱-۲-۳-۴
- ۱۳۱..... معنای ایمان در روایات..... ۲-۲-۳-۴
- ۱۳۱..... رابطه ایمان و اسلام..... ۳-۲-۳-۴
- ۱۳۴..... ضرورت ایمان..... ۴-۲-۳-۴
- ۱۳۵..... فواید و آثار ایمان مذهبی..... ۵-۲-۳-۴
- ۱۳۸..... متعلق ایمان..... ۶-۲-۳-۴
- ۱۳۹..... عمل صالح..... ۳-۲-۳-۴
- ۱۴۱..... عمل صالح چیست؟..... ۱-۳-۲-۳-۴
- ۱۴۲..... تاثیر عمل بر انسان از دیدگاه حکما..... ۲-۳-۲-۳-۴
- ۱۴۳..... جایگاه عمل در سعادت انسان..... ۳-۳-۲-۳-۴
- ۱۴۴..... عمل ، کمیت یا کیفیت؟..... ۴-۳-۲-۳-۴
- ۱۴۴..... آفات عمل خیر(موانع نجات)..... ۵-۳-۲-۳-۴
- ۱۴۷..... رابطه ایمان با عمل..... ۶-۳-۲-۳-۴
- ۱۴۸..... اصالت با ایمان است یا با عمل؟..... ۷-۳-۲-۳-۴
- ۱۴۹..... شفاعت..... ۴-۲-۳-۴
- ۱۵۰..... توبه..... ۵-۲-۳-۴

- ۱۵۳.....۳-۳-۴. انسان ها و نجات از دیدگاه استاد شهید مطهری.....
- ۱۵۴.....۱-۳-۳-۴. نقش سعی و تلاش در نجات انسان.....
- ۱۵۴.....۲-۳-۳-۴. مسلمان و نجات.....
- ۱۵۵.....۳-۳-۳-۴. کافر و نجات.....
- ۱۵۵.....۱-۳-۳-۳-۴. کافر کیست؟.....
- ۱۵۶.....۲-۳-۳-۳-۴. اقسام کافران.....
- ۱۵۷.....۳-۳-۳-۳-۴. تفاوت نیکوکار مسلمان و نیکوکار کافر.....
- ۱۵۷.....۴-۳-۳-۳-۴. اهل کتاب و نجات.....
- ۱۵۸.....۱-۴-۳-۳-۴. نجات در مسیحیت.....
- ۱۵۹.....۱-۱-۴-۳-۳-۴. عوامل نجات در مسیحیت.....
- ۱۶۲.....۲-۱-۴-۳-۳-۴. موانع نجات در مسیحیت.....
- ۱۶۲.....۲-۴-۳-۳-۴. نجات در یهودیت.....
- ۱۶۴.....۱-۲-۴-۳-۳-۴. عوامل نجات در یهودیت.....
- ۱۶۶.....۳-۴-۳-۳-۴. دیدگاه اسلام درباره نجات اهل کتاب.....
- ۱۶۶.....۴-۴-۳-۳-۴. تفاوت نیکوکار مسلمان و نیکوکار اهل کتاب.....
- ۱۶۷.....۵-۳-۳-۳-۴. مشرک و نجات.....
- ۱۶۷.....۱-۵-۳-۳-۴. تفاوت نیکوکار مشرک و نیکوکار اهل کتاب.....
- ۱۶۸.....۶-۳-۳-۳-۴. منافق و نجات.....
- ۱۶۸..... نتیجه گیری.....
- ۱۷۰..... نتیجه گیری نهایی.....
- ۱۷۵..... فهرست منابع.....

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۱-۳. تقسیم بندی انسان های محشور در قیامت	۶۱
نمودار ۲-۳. دیدگاه سلطان محمد گنابادی درباره تقسیم انسان ها پس از بلوغ بر حسب آگاهی قوه عالمه و عامله.....	۶۸
نمودار ۳-۳. عاقبت گناهکار پس از توبه	۷۲
نمودار ۱-۵. انسان ها و نجات.....	۱۷۴

فصل اول

کلیّات

۱-۱. مقدمه

مسأله «نجات» و «رستگاری» پیروان ادیان، تاریخی به قدمت تاریخ ادیان دارد و همواره بخشی از تبادلات فکری و فرهنگی ادیان و بعضاً سبب اختلافات دینی و نزاع های مذهبی بوده است. هر چند ادیان عموماً دعوی صدق انحصاری دارند، اما بعضی از فیلسوفان دین، نظریه کثرت گرایی دینی نجات بخشی را تقویت کرده اند.

با توجه به پیامدهای فلسفی، کلامی، اجتماعی و اخلاقی «کثرت گرایی نجات»، بررسی این موضوع اهمیت بیشتری پیدا می کند؛ از یک سو، ادیان توحیدی همچون اسلام، مسیحیت و یهود قرار دارند، و از سوی دیگر، ادیان غیرتوحیدی همچون هندوئیسم، بودایی، کنفوسیوس و مانند آن صف آرایی کرده اند. هریک از این ادیان نیز در دل خود، حامل مذاهب متعددی هستند. در جهان اسلام، مذهب امامیه، اهل سنت، اباضیه، ماتریدیّه، اسماعیلیّه و مانند آن؛ در جهان مسیحیت، مذاهب ارتدوکس، کاتولیک و پروتستان، نمونه هایی از این تنوع مذهبی را نشان می دهند.

اگر هر یک از این ادیان، یا در سطح محدود تر آن مذاهب، معتقد باشند که پیروان آیین خودشان اهل نجات و رستگاری خواهند بود و بقیه انسان ها که طیف بسیار وسیع تری از انسان ها را در بر می گیرند یکسره اهل هلاکت و عذاب اند، چه اتفاقی خواهد افتاد؟ این دیدگاه انحصارگرایانه درباره نجات، پیامدهای بسیار ناخوشایندی خواهد داشت که یکی از نمونه های بارز آن، جنگ های صلیبی بین مسیحیان و مسلمانان است.

در مقابل این دیدگاه تنگ نظرانه، دو دیدگاه قرار گرفته است که یکی دیدگاه شمول گرایی در نجات است، که اگر چه تنها یک دین را نجات آفرین می داند اما پیروان سایر ادیان را نیز اگر پیروان صدیقی برای دین خود باشند اهل سعادت می داند که برخی فیلسوفان دین مسیحی آنها را «مسیحیان بدون عنوان» می خوانند.

«جان هیک» و برخی از هم مسلکانش به این حد هم راضی نشدند و دیدگاه کثرت گرایی در نجات را مطرح کردند. آنها معتقدند که هر کس، در هر آیینی، اگر طبق آن آیین رفتار نماید اهل نجات خواهد بود. به قول «جان هیک»: «تنها یک راه و شیوه نجات و رستگاری وجود ندارد، بلکه راه های متعدد و متکثری در این زمینه وجود دارند».

عده‌ای عقیده دارند: اعتقاد به پلورالیسم نجات مستلزم تن دادن به پلورالیسم معرفتی و دینی است و بدون اعتقاد به حقانیت همه ادیان و وجود صراط‌های مستقیم، نمی‌توان به نجات یافتن پیروان آنها معتقد شد، و چنانچه در بخش معرفتی و اعتقاد دینی، حقانیت و استقامت را به یک آیین منحصر کنیم، لاجرم باید نجات و سعادت را نیز در همان آیین محدود نماییم. نقطه مقابل این دیدگاه، عقیده کسانی است که معتقدند: اعتقاد به پلورالیسم نجات مستلزم تن دادن به پلورالیسم معرفتی نیست و می‌توان با ردّ پلورالیسم معرفتی و اذعان به حقانیت یک دین و وجود تنها یک صراط مستقیم، پیروان سایر ادیان را نیز مشروط به شرایطی، از نجات اخروی بهره‌مند دانست.

فیلسوفان مسلمان معاصر همچون علامه طباطبائی(ره)، امام خمینی(ره) و استاد مطهری(ره) از هواداران این نظریه‌اند.

در این نظریه بر ایمان به خدا، آخرت، تمامی انبیای الهی و عمل صالح به عنوان حداقل‌های لازم برای نجات تأکید شده است.

در بررسی دیدگاه علامه طباطبائی (ره) سعی شده است از آیاتی که درباره کثرت گرایی در نجات است، استفاده شود و با اصل قرار دادن تفسیر المیزان؛ دیدگاه برخی از مفسران نیز با نظر علامه مقایسه شود و در این زمینه کار تفسیری - تطبیقی قابل قبولی ارائه گردد.

امام خمینی (ره) نیز با تقسیم کفار به جاهل قاصر و مقصر، اهل نجات بودن را منوط به قصور در فهم دانسته و انسان‌های عاقل و آگاه را اگر ادراکشان مطابق با واقع باشد، واجد عالی‌ترین درجات سعادت می‌دانند.

استاد شهید مطهری (ره) نیز عمل خیر از غیر مسلمان را به شرط عدم عناد با حقیقتی که درک کرده، مقبول شمرده و او را نیز نجات یافته تلقی می‌کنند.

امید است این تحقیق با توجه به رشد رو به افزایش خشونت در دنیای امروز که بعضاً به دلیل وجود گرایش‌های دینی مختلف و اعتقادات مذهبی متفاوت صورت می‌گیرد، بتواند به گسترش صلح و تفاهم بین پیروان ادیان کمک کند.

۱-۱-۱. بیان مسئله

نجات یکی از اصول مطرح شده در قریب به اتفاق ادیان است . ادیان ابراهیمی چون یهودیت ، مسیحیت و اسلام که اکثر مردم جهان را به خود متمایل کرده اند نیز ، نجات را از مسائل مهم خود برشمرده و پیرامون آن سخن گفته اند؛ اگرچه غالب دین ها (اگر نگوییم همه ی آنها) تنها پیروان خود را اهل نجات می دانند اما این سؤال مطرح می شود که آیا پیروان سایر دین ها را نیز اهل نجات می دانند یا خیر؟ در پاسخ به این سؤال دیدگاه هایی چون ، انحصار گرایی در نجات ، شمول گرایی در نجات و کثرت گرایی در نجات مطرح شده است .

از مباحث متفکران اسلامی به دست می آید که اسلام قائل به کثرت گرایی در نجات است . علامه طباطبایی(ره) در آثار تفسیری خویش مستضعفین فکری را اهل نجات می دانند و قائلند که جمع کثیری از نجات یافتگان از این دسته اند. امام خمینی(ره) نیز با تقسیم کفار به جاهل قاصر و جاهل مقصر ، بیشتر آنها را جاهل قاصر و البته اهل نجات می دانند . استاد شهید مطهری(ره) نیز با طرح مباحثی چون عمل خیر از غیر مسلمان ، اعمال نیک انسان های صالح غیر مسلمان را مأجور دانسته و ثابت می کنند که بیشتر انسان ها به نجات و رهایی از دوزخ ، نائل می شوند.

در این تحقیق و پژوهش سعی می شود کثرت گرایی در نجات از دیدگاه علامه طباطبایی(ره) ، امام خمینی(ره) و استاد شهید مطهری(ره) مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۱-۲. سؤال ها

۱- آیا سعادت و نجات اخروی و بهره‌مندی انسان ها از مواهب آن و ورود به بهشت، ویژه پیروان دین خاصی است یا پیروان ادیان متفاوت، از سعادت و نجات اخروی بهره‌مندند؟

۲- آیا مستضعفین و غیر مستضعفین(در دیدگاه قرآنی علامه طباطبایی(ره))و جاهل قاصر و مقصر(در دیدگاه حضرت امام(ره)) هر دو به یک نحو، به سبب کفر یا گناهانشان عذاب شده یا از نجات محروم می گردند؟

۳- آیا اگر کسی بدون داشتن دین حق و باور درست کارهای نیک و شایسته مورد پسند و خواست شرع انجام دهد کار او پاداش خواهد داشت؟

۴- آیا ایمان و عمل صالح به عنوان تنها عوامل نجات بخش انسان اند؟

۱-۱-۳. فرضیه ها

۱- پیروان ادیان متفاوت می توانند به سعادت و نجات اخروی برسند و از مواهب آن و ورود به بهشت بهره مند شوند.

۲- فرق است میان جاهل قاصر و جاهل مقصر، و میان کسی که مستضعف است و کسی که استضعاف فکری و عملی نداشته است. جاهل قاصر و مستضعف به حکم اینکه حجت برایشان تمام نشده عذاب نمی شوند.

۳- کار نیک حتی بدون داشتن دین حق و باور درست، پاداش خواهد داشت، یا موجب تخفیف در عذاب خواهد شد.

۴- ایمان و عمل صالح اگر باهم در انسان تحقق یابد موجب نجات و سعادت انسان خواهد بود.

۱-۱-۴. سابقه و پیشینه تحقیق

کثرت گرایی دینی بحث جدیدی است که تنها دو دهه است وارد ایران شده به همین دلیل کتاب های زیادی در این زمینه ترجمه و یا منتشر نشده است. با این حال سعی کردم بسیاری از آن ها را مورد بررسی قرار دهم تا مقدمات بحث کثرت گرایی را از انواع کثرت گرایی، زمینه ها و تاریخچه ی آن تا بررسی کثرت گرایی دینی و انواع و عوامل بروزش را به صورت مختصر و در عین حال کامل بیاورم.

در بحث کثرت گرایی دینی نجات هیچ کتاب مستقلی وجود ندارد و بعضی کتاب ها تنها بخش اندکی از مباحثشان را به آن اختصاص داده اند. در این بخش به دو کتاب که تقریباً بحث خوبی درباره کثرت گرایی دینی و نجات داشته اند می پردازم.

مباحث پلورالیسم دینی، نوشته ی جان هیک، ترجمه عبدالرحیم گواهی

این کتاب نه فصل دارد و یک ضمیمه، که نوشته دکتر محمد لگنهاوزن با عنوان « بررسی دیدگاه متفکران اسلام» است.

در فصل سوم این کتاب با نام «فلسفه ای از پلورالیسم دینی» از منظری دینی به تفسیری کلی از کثرت‌گرایی سنت‌های بزرگ دینی می‌پردازد. در فصل پنجم با نام «در باب درجه بندی ادیان» نویسنده بحثی را مبنی بر مندرجات چهار دین اسلام، مسیحیت، بودیسم و هندوئیسم ارائه می‌دهد و بیان می‌کند که اولاً معیار هنجار اساسی این است که هر یک از ادیان تا چه حد هدف بزرگ دینی (نجات و آزادی بزرگ انسانی) را تشویق می‌کنند و موجب ارتقای آن می‌شوند و ثانیاً راه‌های نجات و آزادی متعدّد و متنوّع است و ثالثاً همه ادیان در ایجاد تحوّل از خود باوری به حقیقت باوری به یک اندازه موفقند.

کتاب عدل الهی، نوشته مرتضی مطهری

این کتاب بسیار ارزشمند است به طوری که بررسی دیدگاه اسلام درباره ی نجات غیر مسلمانان بدون در نظر گرفتن آن و استفاده از نظرات عمیق نویسنده اش غیر ممکن است. این کتاب تنها یک فصل از نه فصل خود را به بررسی عمل خیر از غیر مسلمانان اختصاص داده است، در همین یک فصل نویسنده بسیار عالمانه نسبت به نجات اندیشیده است. اگر چه، مطالعه بخش‌های دیگر کتاب مانند بخش عدل الهی و شرور، مرگ و میرها، مجازات‌های اخروی و شفاعت می‌تواند در فهم بهتر فصل آخر کمک شایانی کند اما تنها ۹۰ صفحه پایانی است که نجات را برای اکثریت انسان‌ها به صورت عقلی و نقلی اثبات می‌کند. درست است که در زمان استاد شهید (ره) بحث کثرت‌گرایی دینی نجات به شکل امروزی مطرح نبوده است اما بررسی نجات اکثریت مردم، به صورت جامع ولی مختصر، از محاسن این کتاب است.

۱-۱-۵. روش تحقیق

این پایان‌نامه به شیوه کتابخانه‌ای گردآوری شده و به روش توصیفی، تبیینی و تحلیلی به بیان مباحث آن پرداخته شده است.

۱-۱-۶. ضرورت و اهداف

جهان پر از ادیان و مذاهب رنگارنگ و متلوّن است. هر یک از این ادیان یا مذاهب، در قیاس با کل انسان‌ها در دامنه زمین و زمان، از تعداد کمتری برخوردارند و در مقابل آنان، آحاد بیشتری از انسان‌ها صف بسته‌اند. حال چنانچه هریک از این ادیان و مذاهب تنها پیروان خود